

OSMANLI DÖNEMİ'NDE SAFRANBOLU'DA SIBYAN MEKTEPLERİ VE MEDRESELER

Dr. Öğr. Üyesi Selma TURHAN SARIKÖSE*

Öz

Osmanlı Devleti kuruluş yıllarından itibaren eğitime büyük bir önem vermiştir. Fethedilen yerlerde başta sıbyan mektepleri ve medreseler olmak üzere eğitim kurumları tesis etmiştir. Genelde hayırsever devlet adamları ve ekonomik gücü yerinde olan kişilerce kurulan vakıflar tarafından bu eğitim kurumlarının tamir ve tefriş masrafları başta olmak üzere muallim-i sıbyan ve müderrislerin maaşları da ödenmiştir. Genelde cami ve mescitlerin hemen yanında inşa edilen sıbyan mektepleri, ilkokul seviyesinde eğitim veren okullardı. Bu okullarda genelde cami ve mescitlerde imam olan kişiler aynı zamanda muallim olarak görevlendirilmiştir. Osmanlı Dönemi'nde İznik'te ilk medresenin kurulmasından sonra başta Bursa, Edirne ve İstanbul gibi başkentler olmak üzere taşradaki şehirler ve kasabalarda da birçok medrese inşa edilmiştir. Yükseköğretim kurumları olan medreseler Osmanlı ilim ve kültür hayatına büyük katkılar sağlamıştır. Bu çalışmada Safranbolu'da inşa edilen Gazi Süleyman Paşa, İzzet Mehmed Paşa ve Köprülü Mehmed Paşa gibi Osmanlı Devleti'nin önemli devlet adamları tarafından inşa ettirilen mektep ve medreseler arşiv belgelerine göre değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Safranbolu, Osmanlı, Eğitim, Medrese, Sıbyan Mektebi.

Sıbyan Schools and Madrasas in Safranbolu in Ottoman Period

Abstract

The Ottoman Empire has given great importance to education since it's foundation years. In the conquered areas, educational institutions, especially primary schools and madrasas were established. Generally, charitable statesmen and by the people who have economic power had established the foundations which the repair and furnishing costs of these educational institutions and especially the salary of the teachers were paid by this foundations. The primary schools which were built near the mosques and masjids had given education level of primary schools. In these schools, people who are imam in mosques and masjids are also appointed as teachers. After the establishment of the first madrasa in Iznik in the Ottoman period, many madrasas were built in the cities and towns in the cities such as Bursa, Edirne and Istanbul. The madrasas, which are higher education institutions made great contributions to Ottoman science and cultural life. In this study the schools and schools constructed by the important statesmen of the Ottoman Empire such as Gazi Süleyman Pasha, İzzet

* Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Karabük, selmatsarikose@karabuk.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3798-5478

Mehmed Pasha and Köprülü Mehmed Pasha built in Safranbolu will be evaluated according to the archive documents.

Keywords: Safranbolu, Ottoman, Education, Madrasah, Primary School.

1. Giriş

Türklerin Anadolu'ya Malazgirt Zaferi'yle (1071) girişlerinden sonra Türk fetihleri, Süleymanşah'ın İznik ve Marmara kıyılarına kadar fetihleriyle devam etmiştir. Süleymanşah'ın beylerinden Karatekin, 1084 yılı itibarıyla Kastamonu ve Çankırı civarı ile Ereğli ve Amasra kıyılarına kadar olan bölgeyi hâkimiyeti altına almıştır. Batı Karadeniz'deki Safranbolu ve civarında Haçlı Seferleri ve Danişmentliler gibi beylikler arasındaki mücadele esnasında Bizans bölgede etkinliğini arttırmıştır. 1196'da Safranbolu ele geçirilince Hristiyan ahali şehir dışına çıkarıldıktan sonra yerlerine Türkler yerleştirilmiştir¹.

Kastamonu ve Sinop civarında Türkiye Selçuklu emirlerinden olan Şemseddin Yaman Candar tarafından Candaroğulları Beyliği kurulmuştur². Süleyman Paşa, Kastamonu'nun batısındaki Taraklıborlu denilen Safranbolu'yu alarak buranın idaresini ortanca oğlu Ali Bey'e vermiştir³. İbn Battuta, Kastamonu civarına 1333'te geldiğinde Taraklıborlu'da Ali Bey ile görüşmüştür⁴.

Candaroğulları Dönemi'nde XIV. asrın ikinci yarısından itibaren Kastamonu ve çevresi Anadolu'daki en önemli kültürel merkezlerden biri haline gelmiştir. Bu bölgede sancakbeyliği yapan şehzadeler bu kültürel ortamın bir müddet daha burada devam etmesini sağlamışlardır⁵.

Osmanlı Dönemi'nde daha çok Borlu, Taraklıborlu sonraları ise Za'feranborlu, Zağferanborlu olarak bilinen Safranbolu ve çevresi XIII. yüzyıldan itibaren yoğun bir Türkmen ve Yörük yerleşimine sahne olmuştur⁶. Sultan Yıldırım Bayezid (1389-1402) döneminde Osmanlı idaresine giren bölge 1402'deki Ankara Savaşı'ndan sonra tekrar kurulan Candaroğulları'nın eline geçmiştir. II. Murad (1421-1451) döneminde 1423'te bölge kesin olarak Osmanlı egemenliğine girmiştir⁷. Yavuz Sultan Selim (1512-1520) dönemindeki

¹ Erdoğan Merçil, "Selçuklular Devrinde Karadeniz ve Safranbolu", *I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu (4-6 Mayıs 1999)*, TTK, Ankara, 2003, s. 2-3.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.I, TTK, Ankara, 1994, s. 81.

³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 82.

⁴ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tanci, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, C.I., (Çev.: A. Sait Aykut), YKY Yay., İstanbul, 2004, s. 438; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.82.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, (Kısaltma: *Beylikler*), TTK, Ankara, 1988, s. 142.

⁶ İlhan Şahin, "Anadolu'da Türk Yerleşmesi Sürecinde Safranbolu", *I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu (4-6 Mayıs 1999)*, TTK, Ankara, 2003, s. 9.

⁷ Feridun M. Emecen, "Taraklıborlu'dan Safranbolu'ya Bir Müze-Şehrin Doğuşu ve Yükselişi", *I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu (4-6 Mayıs 1999)*, TTK, Ankara, 2003, s. 17.

tahrirlerde Safranbolu kazasına bağlı 70 civarında köy ve 30'a yakın mezra bulunmaktaydı. Buradaki köy ve yer isimlerine bakıldığında Oğuz, Türkmen ve Yörük yerleşiminin izleri rahatlıkla görülmektedir⁸.

Osmanlı Dönemi'nde ilk medrese 1330'da Orhan Bey (1324-1360) tarafından İznik'te kurulmuştur⁹. Osmanlılar medreseleri kurarken Mısır ve Türkistan gibi ilim bölgelerindeki medreselerin teşkilat yapısından örnekler almıştır. Orhan Gazi döneminde Anadolu'ya gelen İbn Battuta Anadolu'nun her tarafında hatta küçük kasabalarda bile medreseler bulunduğunu belirtmiştir¹⁰. Bu ilk medreseden sonra Bursa, Edirne ve İstanbul'un fethinden sonra kurulan Sahn-ı Seman medreseleri başta olmak üzere devlet ricali tarafından birçok mektep ve medrese kurulmuştur¹¹.

İznik Medresesi'nden sonra Bursa'daki Sultan Medresesi ve Edirne'deki Üç Şerefeli Medrese kuruluş döneminde ön plandaki medreselerdir. Edirne'deki Üç Şerefeli Medrese Sahn-ı Seman Medresesi'nin kuruluşuna kadar etkinliğini sürdürmüştür¹². Daha sonraki dönemlerde İstanbul'daki Süleymaniye Medresesi ön plana geçmiştir.

2. Sıbyan Mektepleri

Osmanlı Dönemi'nde Selçuklu ve diğer İslam devletlerinde olduğu gibi mektepler ilköğretim düzeyinde eğitim veren okullardı. Vakfiyelerde, Darü'ttâlim, Mekteb, Mektephane, Muallimhane ve Darü'lilm şeklinde geçer. Halk arasında ise bu okullara mahalle mektebi, sıbyan mektebi denirdi. Bu okullar her mahalle ve köyde mevcuttu. Genelde camiye bitişik yapılı, bazen de caminin bir köşesinde yer alırdı¹³. Bu mektepler ilk tahsili vermek için kurulduğundan ve bu okullarda sabi denilen beş-altı yaşındaki çocuklar okuduğu için bu adla anılmıştır. Hemen her mahallede olduğu için halk arasında "mahalle mektebi" olarak da adlandırılmıştır. Aynı zamanda bu okulların çoğu taştan inşa edildiği için bu okullara "Taş mektep" de denmiştir. Sıbyan mektepleri yalnız bir odadan ibaret olduğu gibi bir hoca tarafından idare olunurlardı. Genellikle bu hoca bir caminin imam veya müezzini olup, bunlar aynı zamanda medrese mezunu da olurlardı. Yazı, ilmihal ve hesap gibi dersler bu okullarda okutulurdu¹⁴.

⁸ Şahin, "a.g.t.", s. 13.

⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, Alfa Yay., İstanbul, 1999, s. 55.

¹⁰ Mehmed Zeki Pakalın, "Medrese", *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü*, C.II, MEB Yay., İstanbul, 1993, s. 436.

¹¹ Ziya Kazıcı, "Osmanlı Eğitim ve Öğretim Sisteminde Genel Medreseler", *Osmanlı*, C.V, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 163.

¹² Pakalın, *a.g.e.*, s. 436.

¹³ Akyüz, *a.g.e.*, s. 72.

¹⁴ Mehmed Zeki Pakalın, "Sıbyan Mektebi", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.III, MEB Yay., İstanbul, 1993, s. 201-202.

Safranbolu'da 1530'da iki cami ve bir mescit bulunmaktaydı¹⁵. Yukarıda belirtildiği üzere büyük olasılıkla bu cami ve mescitlerin yanında da sıbyan mektepleri vardı. Safranbolu'da daha sonraki yıllarda birçok sıbyan mektebi inşa ettirilmiştir. Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminde ilköğretimin zorunlu hale gelmesi, Tanzimat'la birlikte eğitim öğretimin de ülke genelinde yaygınlaştırılması çalışmalarına hız verildi¹⁶. 1824'te sıbyan mekteplerine Müslüman çocuklarının devamı zorunlu hale getirilmesine rağmen bu uygulamada tam anlamıyla başarı da sağlanamamıştır¹⁷. Eski usulle eğitim veren bu okullar yanında yeni usulle eğitim veren mekteb-i ibtidai okulları Osmanlı'nın son dönemlerinde daha etkin hale geldi. Sıbyan mekteplerinin bir kısmı ibtidai mekteplere dönüşürken bir kısmı da devletin yıkılışına kadar varlığını devam ettirmiştir.

2.1. Gazi Süleyman Paşa Sıbyan Mektebi

Bu mektebin Safranbolu'nun ilk mekteplerinden biri olduğu söylenebilir. Gazi Süleyman Paşa Vakfı gelirlerinden bu mektebe atamaların yapıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. 28 Nisan 1855'te Gazi Süleyman Paşa vakfından almak üzere günlük iki akçe yevmiye ile devirhan ve halife-i mektep olan es-Seyyid Mehmed ve es-Seyyid Feyzullah ölünce yerlerine es-Seyyid İbrahim bin Mustafa tayin edilmiştir¹⁸. Yine aynı tarihli başka bir kayıta da Gazi Süleyman Paşa Vakfı'ndan günlük altı akçe ile ferraş ve üç akçe ile muallim-i sıbyan olan es-Seyyid Mustafa bin İsmail yerine oğlu es-Seyyid İbrahim Efendi göreve getirilmiştir¹⁹. XIX. yüzyıl ortalarında eğitime devam eden Gazi Süleyman Paşa Sıbyan Mektebi'nde bir halife-i mektep, bir ferraş ve bir muallim-i sıbyan görev yapmaktaydı.

Bu mektep XX. yüzyıl başlarına kadar faaliyetini sürdürmüştür. 1900 yılının ilk aylarında çıkan bir yangında zarar görmüştür. Mektebin tamir edilmesi için 18.350 kuruş 30 paraya ihtiyaç duyulmuştur. Paranın 1900 yılı Evkaf Nezareti bütçesinden karşılanması 1 Şubat 1900'de istenmiştir²⁰. 23 Kasım 1899'da yanan mektebin yeniden inşası için 19.319 kuruş 30 para gerekli olduğu yapılan keşifle tespit edilmiş, gerekenlerin yapılması için Şura-yı Devlet'ten Evkaf Nezareti'ne

¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Bolu, Kastamonu, Kengiri ve Koca-ili Livâları, II, (Kısaltma: 438 Numaralı Muhâsebe), Ankara, 1994, s. 50.

¹⁶ Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, (Yay. Haz.: Mustafa Ergün-Tayyip Duman, Sebahattin Arıbaş- H. Hüseyin Dilaver), MEB Yay., Ankara, 2002, s. 1-4; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara, 1997, s. 284-285.

¹⁷ İlhan Tekeli- Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK, Ankara, 1999, s. 62.

¹⁸ Safranbolu Şer'îye Sicili (ŞŞS), no. 2130, s. 70a.

¹⁹ ŞŞS, no. 2130, s. 70a.

²⁰ BOA, BEO, 1438/107789. Bu belge yayımlanmıştır. Bk. Recep Karacakaya, İsmail Yücedağ- Nazım Yılmaz, *Arşiv Belgelerinde Karabük*, Karabük Valiliği Yay., Seçil Ofset, İstanbul, 2013, s. 297.

havale edilmiştir²¹. Bu kayıtlar bu okulun XX. yüzyıl başlarında büyük bir yangın geçirdiğini göstermektedir.

2.2. Köprülü Mehmed Paşa Sıbyan Mektebi

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıldaki en önemli sadrazamlarından bir olan ve Osmanlı tarihinde kendisi ve kendisinden sonra gelen diğer Köprülüler ile derin izler bırakan Köprülü Mehmed Paşa, Osmanlı coğrafyasında birçok cami, mescit ve mektep tesis etmiş, bu eserleri için zengin vakıflar kurmuştur. Köprülü Mehmed Paşa, Taraklıborlu olarak geçen Safranbolu'da da bir cami ve mektep inşa ettirmiştir²². Bu mektep Safranbolu'ya bağlı Kapullu Köyü'ndeydi. Bu mektepte görevli olan Halil Halife ölünce yerine oğlu Abdullah 25 Kasım 1794'te tayin edilmiştir²³.

2.3. Hüseyin Çelebi Mektebi

Hüseyin Çelebi XVI. yüzyılda caminin yanına bir de mektep yaptırmıştır²⁴. Bu mektebin vakıfları içinde Amasya livasında bir köy, Taraklıborlu'da kervansaray, bağlar, bahçeler ve bir mezra bulunmaktadır²⁵.

2.4. Hidayet Ağa Mektebi

Safranbolu'da Kara Ali Mahallesi'nde hayırsever Hidayet Ağa tarafından inşa edilen mescit, mektep, medrese ve şadırvanı için Hidayet Ağa bir vakıf tesis etmiştir. Vakfın mütevellisi olan el-Hâc Hâfız İbrahim Efendi ibn Hacı İbrahim öldüğünden tevliyeti muattal kalmakla yerine bir müteveli tayin ile vakıf gelirlerinden mescit, mektep, medrese ve şadırvanın tamiri gerektiği için mahalle ahalisinden Gülaş Bakkal zâde Emin Ağa ibn el-Hâc Mustafa'nın tevliyete uygun olduğu mahalle sakinlerinin şahitliği ile tespit edilmiştir. Emin Ağa, vakıf gelirinden mescit, mektep, medrese ve şadırvanları tamir etmek üzere müteveli tayin edilmiştir. Soyucaklı zâde el-Hâc Hatib Efendi ibn Ahmed Hüseyin de bu işler için 24 Şubat 1881'de nâzır tayin olmuştur²⁶. Kara Ali Mahallesi'nde olduğu anlaşılan mektep 1880-1881 yılında tamire muhtaç hale gelmiştir.

2.5. Hacı Mustafa Efendi Vakfı Sıbyan Mektebi

Safranbolu'da Hacıbeyli Mahallesi'nde Müteveli Hacı Mustafa Efendi vakfı sıbyan mektebinde muallim olan Hoca zâde Muharrem Şükrü 102 akçe ile görev yapmaktayken kanun değiştiğinden Darümuallimin mezunu olmayan kimselerin sıbyan mekteplerinde görev yapmaları kanuna uygun olmadığından

²¹ BOA, İ.EV., 24/10.

²² Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli- Haritalı*, C.IV, TTK, Ankara, 2011, s. 2069.

²³ BOA, C.MF., no. 1523. Bu belge yayımlanmıştır. Bk. Karacakaya-Yücedağ- Yılmaz, a.g.e., s. 280-281.

²⁴ Kenan Ziya Taş, "16. Yüzyılda Safranbolu İdari Yapısı ve Vakıfları", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 29, 1996, s. 203.

²⁵ Taş, "a.g.m.", s. 205.

²⁶ SŞS, 2142, s. 72a.

kendisine kalfalık veya kız mektebinde bir görevin verilmesini 12 Aralık 1894'te talep etmiştir²⁷. Bu mektep XIX. yüzyıl sonlarında eğitime devam etmekteydi.

Safranbolu merkez dışında Safranbolu'ya bağlı köylerde de birçok sıbyan mektebi inşa ettirilmiştir. Bulak Köyü gibi büyük köylerde sıbyan mektepleri bulunmaktaydı.

2.6. Bulak Köyü Sıbyan Mektebi

Safranbolu Bulak Köyü'nde bulunan bu sıbyan mektebi Musahip Mustafa Paşa Vakfı bir cami ve medresenin yanındaydı. Köyde çıkan büyük yangında cami, medrese ile birlikte bu mektep de yanmıştır. Köy ahalisi mektebin yeniden inşa edilmesi için yapılan keşif sonucunda 65.941 kuruş paraya ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. Köy ahalisi bu paranın 10 bin kuruşunu yardımlarıyla karşılamıştır. Ancak masraflar için Maliye Nezareti'nden gerekli paranın havale edilmesi 06 Ocak 1893'te talep edilmiştir²⁸.

Safranbolu Kazası'nda 1869-1873'te 65 sıbyan mektebi bulunmaktaydı²⁹. 1872-1873'te yeni bir sıbyan mektebi inşa edilmiştir³⁰. Safranbolu'daki sıbyan mekteplerinin sayısı hızlı bir şekilde artmıştır. Safranbolu Kazası'nda 1880-1881'de 105 sıbyan mektebi³¹ faaliyet gösterirken sıbyan mektebi sayısı 1881-1889'da 170'e³², 1894-1895'te 173'e yükselmiştir³³.

3. Medreseler

Osmanlı öncesinde Kastamonu merkezli kurulan Candaroğulları Beyliği döneminde başta Kastamonu ve civarında birçok medrese tesis edilmiştir. Candaroğulları Dönemi'nden itibaren bu beyliğin eğitim ve bilime değer vermesi ve alimleri korumasından dolayı Kastamonu'ya birçok alim gelmiş ve burada bir kültürel yapı tesis edilmiştir³⁴. Osmanlı Devleti hâkim olduğu sahalardaki beylikler döneminden kalan eğitim kurumlarını ve gayr-i Müslimlerin eserlerini de eskisi gibi vakıf şartlarına uygun olarak devam ettirmişlerdir³⁵.

Safranbolu'da XIV. yüzyıl itibarıyla medreselerin kurulduğu anlaşılmaktadır. İbn Battûta, Candaroğulları'na bağlı Borlu'da 1332'de bir medrese olduğunu kaleden aşağıya medreseye indiklerini belirtmiştir. Bu medrese Candaroğlu Süleyman Bey tarafından kale altında Cami-i Kebir Mahallesi'ne kadar uzanan sahada cami, hamam ve medreseden oluşan bir

²⁷ BOA, MF.MKT., 241/51.

²⁸ BOA, İ.EV., 02/47.

²⁹ KVS, 1286, s. 103; KVS, 1287, s. 108; KVS, 1288, s. 124, KVS, 1289, s. 140.

³⁰ KVS, 1289, s. 131.

³¹ KVS, 1298, s. 98.

³² KVS, 1299, s. 107, KVS, 1306, s. 311.

³³ KVS, 1312, s. 190.

³⁴ Akyüz, a.g.e., s. 56.

³⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, TTK, Ankara, 1988, s. 1.

külliye içinde inşa ettirilmiştir³⁶. 1530'daki tahrirlerde Safranbolu'da bir medrese bulunmaktaydı³⁷. Büyük olasılıkla bu medrese Gazi Süleyman Paşa medresesiydi. 1869-1870'te Safranbolu'da altı adet medresede eğitim verilmekteydi. Safranbolu'daki medreselerde bu yılda toplam 240 talebe eğitim görmekteydi. 1880-1882'de Safranbolu Kazası'nda 12 medrese faaliyetlerini sürdürmekteydi³⁸.

3.1. Gazi Süleyman Paşa Medresesi

Bu medresenin banisi hakkında farklı görüşler vardır. Birinci görüşe göre; bu medrese Candaroğlu Süleyman Bey tarafından kale altında Cami-i Kebir Mahallesi'ne kadar uzanan sahada cami, hamam ve medreseden oluşan bir külliye içinde inşa ettirilmiştir³⁹. Atik İmaret denilen imaretin bir parçasıdır. Vakıflarının çokluğu ve gelirlerinin fazlalığından büyük bir medrese olduğu anlaşılmaktadır. Kapuluözü Köyü, şehir civarı ve Viranşehir Nahiyesi'nin Kayaca köyü ve bu nahiyede beş mudluk bir yer bu medrese vakıfları içindedir⁴⁰.

İkinci görüşe göre ise; bu medrese Osmanlı şehzadesi Gazi Süleyman Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Safranbolu'nun ilk medresesi olan bu medresenin Borlu'da hamam gelirlerinden payı bulunmaktaydı. Ayrıca Kapullu Köyü'nün gelirinden de medreseye pay verilmekteydi. Safranbolu'da Mağara adlı yerden çıkan su cami, medrese ve hamama tahsis edilmişti⁴¹.

Candaroğlu I. Süleyman Paşa, gençliğinde gününün büyük bir kısmını ilim adamlarının sohbetlerinde geçirmiş, ilim adamlarına büyük bir önem vermiştir. Onun adına tasavvuftan tıbbaya kadar farklı ilim dallarında onlarca eser kaleme alınmıştır⁴². Medreseden günümüze pek bir şey kalmamıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde bir süre sinema olarak da kullanılmıştır⁴³.

Medresenin Sultan Abdülmecid döneminde 1845 yılında tamir ettirildiği yönünde bilgiler bulunmaktadır⁴⁴. Gazi Süleyman Paşa Vakfı'ndan olan medrese zamanla tamire muhtaç hale gelmiştir. Medresenin tamire muhtaç olan yerlerinin keşfi yapılmış, 7.471 kuruş masraf olduğu komisyon incelemesinden

³⁶ Emecen, "a.g.tb.", s. 16.

³⁷ BOA, 438 Numaralı Muhâsebe, s. 50.

³⁸ KVS, 1298, s. 98; KVS, 1299, s. 107.

³⁹ Emecen, "a.g.tb.", s. 16.

⁴⁰ Taş, "a.g.m.", s. 204.

⁴¹ Hulûsi Yazıcıoğlu, "Safranbolu'daki Süleyman Paşa Vakıflarının Kurucusu ve Bu Vakıflara Bağlı Mimari Eserleri Yaptıran Kimdir", *I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu (4-6 Mayıs 1999)*, TTK, Ankara, 2003, s. 45-46.

⁴² Uzunçarşılı, *Beylikler*, s. 142-143.

⁴³ Esin Kahya, "Safranbolu'daki Belli Başlı Kurumların Yapılanması", *I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu (4-6 Mayıs 1999)*, TTK, Ankara, 2003, s.113.

⁴⁴ Hulûsi Yazıcıoğlu- Mustafa Al, *Safranbolu Safranbolu- Karabük-Ulus-Eflani*, Özer Matbaası, Karabük, 1982, s. 24.

anlaşılmıştır. 05 Mart 1898 tarihli bu belgeden medresenin bu yıllarda önemli bir tamirat geçirdiği anlaşılmaktadır⁴⁵.

Medresede 1869-1870'te Mehmed, Ahmed ve Emin Efendi adlı üç müderrisi varken medresenin talebe sayısı 60'tır⁴⁶. Medreseye düzenli olarak müderris atanmıştır. 21 Şubat 1900'de medresede müderris olan Safranbolu'nun Hacı Durmuş Mahallesi'nden Müftü zâde el- Hâc İmameddin bin el- Hâc Ahmed Efendi vefat edince yerine oğlu Nazif Efendi'nin tayin olunacağı ancak Nazif Efendi Arapça öğrenmek için İstanbul'da medreseye gittiğinden beş sene müddetle medresede müderris olarak Safranbolu müftüsü el- Hâc Mustafa Asım Efendi ibn Ali Efendi müderrislik yapmaya başlamıştır⁴⁷. Bu medreseye Safranbolu'nun köylerinden de talebe gelmekteydi. 1899-1900'de Safranbolu'nun Emirler Köyü'nden Mehmed Kâmil ibn Ali medresede eğitim almaktaydı⁴⁸.

3.2. Köprülü Medresesi

Sultan IV. Mehmed dönemi sadrazamı olan Köprülü Mehmed Paşa, Osmanlı coğrafyasında birçok cami, mescit ve mektep tesis etmiş bu eserleri için zengin vakıflar kurmuştur. Köprülü Mehmed Paşa, vakıfları arasında Safranbolu'da bir cami ve mektep de bulunmaktaydı⁴⁹. Köprülü Mehmed Paşa Camii 1662'de inşa edilmiştir. Bu medrese Safranbolu'da Köprülü Mehmed Paşa Camii'nin yanındaydı⁵⁰. Medresenin 1869-1870'te müderrisi Mehmed Hilmi Efendi iken medresenin talebe sayısı 50'dir⁵¹.

3.3. Kazdağlıoğlu Medresesi

Safranbolu'da 1779'da inşa ettirilen Kazdağlıoğlu Camii'nin⁵² avlusunda bir medrese de bulunmaktaydı⁵³. 1869-1870'te medresenin müderrisi Ali Efendi iken medresede 50 talebe eğitim görmekteydi⁵⁴. Bu medresenin talebe ve müderrisleri için Safranbolulu hayırseverler kitap bağışlamışlardır. Medreseye Safranbolu Baba Sultan Mahallesi'nden Emir Hoca zâde kızı Emine binti Hacı Mehmed, 22 Şubat 1854'te bir Mushaf-ı Şerif'i bu medresenin talebe ve müderrisleri için vakfetmiştir⁵⁵.

3.4. Çavuş Ağa Medresesi

⁴⁵ BOA, İ.EV., 18/36; BEO, 1090/81723.

⁴⁶ KVS, 1286, s. 75.

⁴⁷ SŞS, 2154, s. 29-30.

⁴⁸ SŞS, 2154, s. 27.

⁴⁹ Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli- Haritalı*, C.IV, TTK, Ankara, 2011, s. 2069.

⁵⁰ Kahya, "a.g.tb.", s. 112-113.

⁵¹ KVS, 1286, s. 75.

⁵² Kahya, "a.g.tb.", s. 112.

⁵³ SŞS, no. 2130, s. 63a.

⁵⁴ KVS, 1286, s. 75.

⁵⁵ SŞS, no. 2130, s. 63a.

Safranbolu'daki bu medresede 1869-1870'te müderris Mehmed Efendi iken medresenin talebe sayısı 40'tır⁵⁶. 1906 Ocak-Şubat aylarında medresede müderris Mehmed Efendi ibn Ömer'dir⁵⁷. Bu kayıttan bu medresenin XX. yüzyıl başlarına kadar eğitim faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

3.5. Musalla Medresesi

Musalla Medresesi adından da anlaşılacağı üzere Safranbolu'da Musalla civarında olmalıdır. Medresede 1869-1870'te müderris Mustafa Efendi iken talebe sayısı 25'tir⁵⁸.

3.6. İzzet Paşa Medresesi

Safranbolulu Sadrazam İzzet Mehmed Paşa, Safranbolu'da cami başta olmak üzere birçok hayır eseri inşa tesis etmiştir. İzzet Mehmed Paşa Camii 1796'da açılmıştır⁵⁹. Bu caminin inşa tarihi XVIII. yüzyıl sonları olduğundan bu medresenin de XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren faal olduğu anlaşılmaktadır. İzzet Mehmed Paşa vakfiyesinde dersiam olan kişinin medresede 10 akçe yevmiye ile müderrislik yapmasını şart koşmuştur⁶⁰. 1869-1870'te medresenin müderrisi Mustafa Efendi iken talebe sayısı 15'tir⁶¹. Bu medrese aynı yıllarda Safranbolu'da eğitim veren Köprülü Mehmed Paşa, Çavuş Ağa, Gazi Süleyman Paşa medreseleri içinde talebe sayısı en az olan medresedir.

3.7. Hidayet Ağa Medresesi

Yukarıda Hidayet Ağa'nın Safranbolu'da Kara Ali Mahallesi'nde mescit, mektep, medrese ve şadırvanı için bir vakıf tesis ettiğine değinilmişti. Vakfın mütevellisi olan el-Hâc Hâfız İbrahim Efendi ibn Hacı İbrahim öldüğünden tevliyeti muattal kalmakla yerine bir müteveli tayin ile vakıf gelirlerinden mescit, mektep ve medrese ve şadırvanın tamiri gerektiği için mahalle ahalisinden Gülaş Bakkal zâde Emin Ağa ibn el-Hâc Mustafa tevliyete uygun olduğu mahalle sakinlerinin şahitliği ile anlaşılmıştır. Emin Ağa, vakıf gelirlerinden mescit, mektep, medrese ve şadırvanları tamir etmek üzere müteveli olarak görevlendirilmiştir. Soyucaklı zâde el-Hâc Hatib Efendi ibn Ahmed Hüseyin de bu işler için 24 Şubat 1881'de nâzır olarak tayin olunmuştur⁶². Bu arşiv kaydından Hidayet Ağa Medresesi'nin 1881'de tamire muhtaç hale geldiği anlaşıldığından bu medresenin bu tarihten daha önce inşa edilmiş olmalıdır.

⁵⁶ KVS, 1286, s. 75.

⁵⁷ SŞS, no. 2156, s. 92.

⁵⁸ KVS, 1286, s. 75.

⁵⁹ Kahya, "a.g.tb.", s. 112.

⁶⁰ Recep Karacakaya-İsmail Yücedağ- Nazım Yılmaz, *Safranbolulu İzzet Mehmet Paşa Vakfiyesi ve Belgeler*, Safranbolu Belediyesi Yay., İstanbul, 2013, s.55.

⁶¹ KVS, 1286, s. 75.

⁶² SŞS, 2142, s. 72a.

Safranbolu merkezdeki bu medreseler dışında Safranbolu'nun köylerinde de medreseler bulunmaktaydı. Köylerdeki en önemli medreselerden biri Bulak Köyü'ndeydi.

3.8. Bulak Köyü Medresesi

Safranbolu'nun Bulak Köyü'nde bulunan bu medrese 1892 yılında köyde çıkan büyük bir yangında tamamen ortadan kalkmıştır. 14 Eylül 1892'de yanan medresenin 180 talebesi açıkta kaldığından medresenin yeniden inşası için medresenin vakfı olup olmadığı tahkik edilerek gerekenin yapılması Evkaf Nezaretî'ne bildirilmiştir⁶³. Medresenin yeniden inşa edilmesi için medresenin vakfı olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde bu yangında Musahib Mustafa Paşa Vakfı cami ve bir de sıbyan mektebi yanmış, bu medrese ile ilgili bir vakıf kaydı ve geliri olup olmadığı bilinmediği tespit edilmiştir. Medresenin yeniden inşası için Maliye Nezaretî'nden gerekli paranın havale olunması 16 Ocak 1893'te istenmiştir⁶⁴. 180 talebenin kaldığı bu medresenin vakfının bilinmemesi ve XX. yüzyıl başı itibarıyla medreselerin eski önemini kaybetmesinden bu tarihten itibaren medresenin yeniden inşa edilmesi olasılığı düşüktür.

4. Sonuç

Safranbolu'nun Osmanlı hâkimiyetine girmesinden sonra Osmanlılar, Candaroğulları tarafından bölge tesis edilen vakıfları devam ettirmişlerdir. Safranbolu'da Osmanlı Dönemi'nde birçok cami, mescit, mektep ve medrese açılmıştır.

Safranbolu'da Osmanlı eğitim sisteminin ilk eğitim basamağı olan sıbyan mektepleri inşa edilmiştir. Osmanlı geleneğinde genelde camiler yanında inşa edilen mekteplerin sayılarında da zamanla önemli bir artış yaşanmıştır

Safranbolu'da Osmanlıların ilk dönemlerinden itibaren faaliyette bulunan Gazi Süleyman Paşa Medresesi devletin yıkılışına kadar eğitim vermiştir. Bu ilk medreseden sonra Osmanlı devlet idaresinde en önemli makam olan sadrazamlık makamında bulunan Köprülü Mehmed Paşa ve İzzet Mehmed Paşa da Safranbolu'da birer medrese inşa ettirmişlerdir. Safranbolu'daki medreseler zamanla tamir ve bakıma muhtaç hale gelmiş, bazıları büyük yangınlarda ortadan kalkmıştır. Safranbolu'daki medreseler Osmanlı ilim ve kültür hayatına önemli katkılar sağlamıştır. Bu medreselerden yetişen birçok müderris Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerinde hizmet vermişlerdir.

⁶³ BOA, Y.A.HUS., 264/213.

⁶⁴ BOA, İ.E.V., 02/47.

5. Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb- Âli Evrak Odası (BEO), 1090/81723; 1438/107789.

Cevdet Maarif (C.MF.), no. 1523.

İbnül Emin Evkaf (İ.EV.), 02/47; 18/36; 24/20.

Maarif Mektubi (MF.MKT.), 241/51.

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat (Y.A.HUS.), 264/213.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Bolu, Kastamonu, Kengırı ve Koca-ili Livâları, Ankara, 1994.

Kastamonu Vilayet Salnâmesi (KVS), 1286, 1287, 1288, 1289, 1290, 1298, 1299, 1306, 1311, 1312.

Safranbolu Şer'iyeye Sicili (ŞŞS), no. 2130, 2142, 2154, 2156.

Telif Eserler

AKYÜZ, Y., 1999, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, Alfa Yay., İstanbul.

CEZAR, M., 2011, *Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli- Haritalı*, Cilt: IV, TTK, Ankara.

ÇADIRCI, M., 1997, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK, Ankara.

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, 2004, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, Cilt: I, (Çev.: A. Sait Aykut), YKY Yay., İstanbul.

EMECEN, F. M., 2003, *Taraklıborlu'dan Safranbolu'ya Bir Müze-Şehrin Doğuşu ve Yükselişi*, I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu (4-6 Mayıs 1999), TTK, Ankara, s: 15-22.

KAHYA, E., 2003, *Safranbolu'daki Belli Başlı Kurumların Yapılanması*, I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu (4-6 Mayıs 1999), TTK, Ankara, s:111-116.

KARACAKAYA, R.- İ. YÜCEDAĞ-N. YILMAZ, 2013, *Arşiv Belgelerinde Karabük*, Karabük Valiliği Yay., Seçil Ofset, İstanbul.

KARACAKAYA, R.- İ. YÜCEDAĞ- N. YILMAZ, 2013, *Safranbolulu İzzet Mehmet Paşa Vakfiyesi ve Belgeler*, Safranbolu Belediyesi Yay., İstanbul.

KAZICI, Z., 1999, *Osmanlı Eğitim ve Öğretim Sisteminde Genel Medreseler*, Osmanlı, Cilt: V, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s:161-167.

- MAHMUD CEVAD İBNÜ'Ş- ŞEYH NÂFİ, 2002, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, (Yay. Haz.: Mustafa Ergün-Tayyip Duman, Sebahattin Arıbaş- H. Hüseyin Dilaver), MEB Yay., Ankara.
- MERÇİL, E., 2003, *Selçuklular Devrinde Karadeniz ve Safranbolu*, I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu (4-6 Mayıs 1999), TTK, Ankara, s: 1-6.
- PAKALIN, M.Z., 1993, *Medrese*, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt: II, MEB Yay, İstanbul, s: 436-439.
- PAKALIN, M.Z., 1993, *Sıbyan Mektebi*, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.III, MEB, İstanbul, s:201-203.
- ŞAHİN, İ., 2003, *Anadolu'da Türk Yerleşmesi Sürecinde Safranbolu*, I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu (4-6 Mayıs 1999), TTK, Ankara, s:7-14.
- TAŞ, K.Z., 1996, 16. Yüzyılda Safranbolu İdari Yapısı ve Vakıfları, Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, S. 29, 1996, s: 199-206.
- TEKELİ, İ.- S. İLKİN, 1999, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, TTK, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., 1988, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*", TTK, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., 1988, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ.H., 1994, *Osmanlı Tarihi*, C.I, TTK, Ankara.
- YAZICIOĞLU, H.- M. AL, 1982, *Safranbolu Safranbolu-Karabük-Ulus-Eflani*, Özer Matbaası, Karabük.
- YAZICIOĞLU, H., 2003, *Safranbolu'daki Süleyman Paşa Vakıflarının Kurucusu ve Bu Vakıflara Bağlı Mimarî Eserleri Yaptıran Kimdir*, I. Ulusal Tarih İçinde Safranbolu Sempozyumu (4-6 Mayıs 1999), TTK, Ankara, s: 41-47.

Medine-i Za'feran-borlu mahallâtından Kara Ali mahallesinde vaki' ashâb-ı hayrâtтан Hidayet Ağa nâm sâhibü'l-hayrîn binâ ve vakf eylediği mescid-i şerif ve mekteb ve medrese ve şadırvanın mütevellisi olan el-Hâc Hafız İbrahim Efendi ibn Hacı İbrahim çend sene mukaddem fevt olub umur-ı tevelliyeti muattal kalmakla tevelliyet-i mezkûru rü'yet edilmekte olmadığından yerine bir mütevellî nasb ve tayin ile vâkıfın vakıf gallesinden mescid ve mekteb ve medrese ve şadırvanın tamir ve termimi lâzım gelmeğın mahalle-i mezbûre ahâlisinden işbu bâisü'l-kitab Gülaş Bakkalzâde Emin Ağa ibn el-Hâc Mustafa ber-vechle müstâkim ve umûr-ı vakfa âli tevelliyetin uhdesinden gelmeye kadir idüğü mahalle-i mezkûre ahâlisinden İmam Abdullah Efendi ibn Mustafa ve Muhtar Ebi Bekir Ağa ibn el-Hâc Mustafa ve Kilecizâde el-Hâc Mehmed Ağa ibn Hacı Mehmed ve Debbağ Sofi Mehmed Ağa ibn Osman ve Cebecizâde Hacı Mustafa Ağa ibn Mehmed vâkf-ı mezkûrun kaffe-i ehl-i mürtezikası mazbutû'l-esâmi-i sikanın medine-i mezkûre bidâyet mahkemesinde ma' kud-ı huzur-ı şer'i mealide âlâ-tariki'-şehâde ihbârlarıyla le'de'ş-şer'ü'l-enver zâhir ve mütehakkık olduğundan mâ'ada hakikat hal-i vakia mûtabık ve nefsi'l-emre muvâfık idüğü ve mahalle-i mezkûre ahâlisinden vârid olan memhûr mazbâtası meâlinden dahi müstefâd olmağın hâkim-i muvakkı' sadr-ı kitab tuba lehu ve hüsn-i meab efendi dahi müteveffâ-yı mezbûrun mahlûlünden bâ-berât-ı âli yerine mütevellî nasb ve tayin olunca değın mezbûr Emin Ağa'yı galle-i vakıftan zikirleri mürûr iden mescid ve mekteb ve medrese ve şadırvanlar tamir ve termim etmek üzere mütevellî ve üzerine işbu hazır bi'l-meclis Soyucaklı zâde el-Hâc Hatib Efendi ibn Ahmed Hüseyin nâzır nasb ve tayin olunduklarında onlar dahi ber-minvâl-i muharrer tevelliyet ve nezâret-i mezkûrları kabul ve hizmet-i lâzimlerini kemâ-yenbaği edâya taahhüt ve iltizâm etmeleriyle ma vaka'a bi't-taleb ketb olundu fi'l-yevmi's-sâlis ve'l- 'ışrin min-şehr-i Rebiilevvel li-sene semanın ve tis'in ve mieteyn ve elf.

Azâdan el-Hâc Hüseyin Ağa

Kâtib Hasan Efendi

Kâtib Mehmed Efendi

Eytâm müdürü Ali Efendi

Mukayyid Nuri Efendi

İcra mübaşiri Ahmed Efendi ve gayruhum.